

Архівна спадщина видатного хіміка академіка Юрія Сергійовича Ліпатова. (Особовий архівний фонд академіка Юрія Сергійовича Ліпатова: історія формування, структура та документальний склад фонду)

В липні 2012 р. виповнюється 85 років від дня народження та 5 років від дня смерті видатного хіміка, академіка НАН України, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, премій НАН України імені Л.В. Писаржевського та імені А.І. Кіпріанова, імені Поля Флорі Міжнародної академії творчості, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора хімічних наук, професора Юрія Сергійовича Ліпатова.

Сучасна українська хімічна наука, зокрема її галузь полімерна хімія та їх розвиток нерозривно пов'язані з іменем вченого Юрія Сергійовича Ліпатова.

Враховуючи широку популярність ученого та інтерес до його діяльності, ця стаття має на меті довести до широких наукових, громадських кіл інформацію про особовий архівний фонд академіка Ю.С. Ліпатова. Зокрема подати стисло біографічну довідку про академіка Ю.С. Ліпатова, розкрити документальний склад з коротким змістом складових частин фонду.

Народився Юрій Сергійович Ліпатов 10 липня 1927 р. у м. Іваново (Російська Федерація) в сім'ї вчених.

Ю.С. Ліпатов трудову діяльність розпочав у 1949 р. після закінчення Московського нафтового інституту імені І.М. Губкіна інженером Центру інституту авіаційних палив і мастил (м. Москва), в 1951–1954 рр. був аспірантом Фізико-хімічного інституту імені Л.Я. Карпова (м. Москва), де після захисту дисертації працював старшим науковим співробітником Лабораторії космічної хімії цього ж інституту.

З 1959 р. Ю.С. Ліпатов працював в Інституті загальної та неорганічної хімії Академії наук БРСР (м. Мінськ) завідувачем лабораторії армованих пластиків і заступником директора з наукової роботи.

В 1964 р. Президією АН УРСР запрошений на роботу в Інститут хімії високомолекулярних сполук (ІХВС), де працював спочатку завідувачем відділу фізико-хімії полімерів, у 1965–1985 рр. – директором інституту, в 1985–2005 рр. – завідувачем відділу, а з 2005 р. і до кінця свого життя – радником при дирекції ІХВС НАН України.

Наукові праці Ю.С. Ліпатова присвячені проблемам фізико-хімії і колоїдної хімії полімерів.

Він розвинув теорію міжфазових явищ у полімерних композиційних матеріалах, сумішах лінійних і сітчастих полімерів. Ю.С. Ліпатов заснував і очолював єдину в Україні наукову школу в галузі хімії і фізикохімії полімерів і полімерних композитів, що одержала широке визнання.

В цій справі він є одним із видатних учених-хіміків, визнаних як в Україні, так і за її межами.

Ю.С. Ліпатовим написано 19 монографій, 5 з яких видані за кордоном (Англія, Нідерланди, Канада, США), понад 1300 наукових статей і 140 авторських свідоцтв на винаходи. Найбільш відомі монографії «Структура и свойства полиуретанов» (1970), «Адсорбция полимеров» (1972), «Физическая химия наполненных полимеров» (1977), «Взаимопроникающие полимерные сетки» (1979), «Межфазные явления в полимерах» (1980), «Colloid Chemistry of Polymers» (1988), «Polymer Reinforcement» (1995), «Thermodynamics of Polymer Blends» (1997), «Phase Separated Interpenetrating Polymer Networks» (2001).

Ю.С. Ліпатов підготував 10 докторів і 50 кандидатів наук.

Вчений велику наукову працю поєднував з педагогічною роботою. Він читав лекції студентам Білоруського державного університету та студентам університетів Англії (Лондон, Шеффілд, Манчестер, Глазго) з фізикохімії полімерів.

Ю.С. Ліпатов проводив плідну суспільно-організаційну роботу. Він тривалий час був членом редколегій «Українського хімічного журналу», «Доповідей Академії наук України», «Высокомолекулярных соединений», «Journal of Adhesion» (США), «Полімерного журналу» (Україна), «Composite Interfaces» (США) і «Journal of Polymer Materials» (Індія).

Ю.С. Ліпатов був членом Українського хімічного наукового товариства ім. Д.І. Менделєєва, головою Наукової ради АН УРСР з проблеми «Композиційні полімерні матеріали», членом Міжнародної академії творчості, Нью-Йоркської академії наук, Експертної ради ВАК СРСР, брав участь у багатьох закордонних наукових конференціях і симпозіумах.

Він був всебічно розвинутою особистістю, володів англійською і німецькою мовами, захоплювався класичною музикою, російською поезією, творчістю В.Я. Брюсова тощо.

Ю.С. Ліпатов нагороджений орденами «Дружби народів» і «За заслуги» III ступеня, державними медалями, Почесною грамотою Верховної Ради України, грамотами НАН України тощо.

Помер Ю.С. Ліпатов 31 серпня 2007 р. і похований на кладовищі Берковці (м. Київ).

У результаті активної наукової, професійної та громадської діяльності Ю.С. Ліпатова, впровадження його творчих, новаторських задумів утворився значний масив документів, які тепер стали надбанням Національного архівного фонду України.

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України зберігається архівна і документальна спадщина

Ю.С. Ліпатова, передані в 1996–2012 рр. до Інституту архівознавства його дружиною Тетяною Есперівною Ліпатовою та ІХВС НАН України.

Після проведення науково-технічного опрацювання усіх матеріалів створено особовий архівний фонд академіка Ю.С. Ліпатова під № 116 за 1933–2007 рр., який складається з 6 розділів, що містять 155 справ загальною кількістю 1955 документів.

До складу фонду увійшли наукові праці, біографічні документи і документи про вченого, його діяльність, листи і фотодокументи, а також матеріали, зібрані Ю.С. Ліпатовим.

Вагомим розділом архівної спадщини Ю.С. Ліпатова є масив наукових праць, опублікованих у 1966–2007 рр. в журналах: «Механика композитных материалов», «Высокомолекулярные соединения», «Доповіді НАН України», «Успехи химии», «Украинский химический журнал», «Коллоидный журнал», «Journal of Colloid and Interface Science», «Composite Interface» та ін. Це статті: «Physico-chemical features of polymer» (1994), «Adsorption of polymers in mixed polymer systems» (2002), «Blends in the Melt State» (2002), «Viscoelastic Behavior of Chlorinated Polyethylene/Poly (ethylene-co-vinyl acetat)» (2003), «Механизмы упрочнения полимерных нанокompозитов» (2006), «Текучесть полимерных нанокompозитов, наполненных углеродными нанотрубками» (2007), «Фрактальные оценки механизма усиления полимерных композитов углеродными нанотрубками» (2007), «Эффект наноадгезии в полимерных нанокompозитах» (2007), «Тепловое расширение полимерных композитов, наполненных углеродными нанотрубками (2007)» та ін.

Значне місце в цьому розділі займають багаточисельні документи про наукові відкриття, авторські свідоцтва на винаходи СРСР, патенти України, диплом на відкриття від Державного комітету з винаходів і відкриттів СРСР «Свойство жидких смесей полимеров в области расслаивания» (1992).

Серед відгуків і рецензій на наукові праці інших осіб слід виділити рецензію Ю.С. Ліпатова на довідник «Композиционные материалы», рецензію на «Работы в области теории полимерных сеток, выполненных в Институте макромолекулярной химии Академии наук ЧССР доктором химических наук Карелом Душеком» (1980).

Завершується розділ багаточисельними робочими матеріалами до наукових праць і біобібліографією Ю.С. Ліпатова.

У розділі фонду «Біографічні документи і документи про вченого» зберігаються документи про вищу освіту, дипломи про здобуття наукових ступенів кандидата і доктора хімічних наук, атестати про одержання вчених звань старшого наукового співробітника і професора, дипломи про обрання членом-кореспондентом і академіком НАН України, оригінали дип-

ломів про нагородження Почесною грамотою Верховної Ради України, про нагородження преміями НАН України імені А.І. Кіпріанова та імені Л.В. Писаржевського, дипломом лауреата Російської академії наук і мистецтв, почесною грамотою Українського хімічного товариства, подяка ВАК України за вагомий внесок у державну систему атестації наукових кадрів України, біографічні довідки тощо.

В цьому розділі розміщені багаточисельні документи про відзначення ювілеїв, вітальна кореспонденція з нагоди різних свят, а також документи про внесення імені Ю.С. Ліпатова до видання «Хто є хто в Україні», дипломи про обрання Ю.С. Ліпатова лауреатом видання «Кто есть кто: Русское издание» (м. - Москва) і повідомлення Американського біографічного інституту (АБІ) про внесення імені Ю.С. Ліпатова до списку видатних учених.

Серед документів про вченого представлено електронний диск DVD-R про його життя і діяльність, книгу Т. Ліпатової «Моя жизнь в семье и науке», де багато сторінок присвячено Ю.С. Ліпатову, а також некролог «Пам'яті великого вченого».

Значне місце в третьому розділі опису фонду «Документи з діяльності» займає його ділове електронне листування (понад 1100 листів) особливо з закордонними вченими з питань наукової діяльності і розвитку полімерної хімії, які систематизовано в цьому розділі опису.

Це, в першу чергу, ділове листування з членом-кореспондентом НАН України Г.О. Ковтуном з питань розвитку науки в Україні, з професорами С.М. Межиговським, Г.П. Гладишевим (Російська федерація), Л. Шарпом (США), В. Вейком (Великобританія), Ф. Бошке (Німеччина), К. Душеком (Чехія), А. Демпстером (Нідерланди), Г. Кіліаном (Німеччина), Л. Бозвелевим (Болгарія) з питань видавничої діяльності і співпраці; з професорами С. Рашидовою, Е. Бектуровим (Узбекистан) з питань співпраці і наукових конференцій; з професорами А. Петерліном (США), М. Гордоном (Великобританія), Р. Конінгсвельдом і Г. Вонком (Нідерланди), М. Кришевським (Польща), Б. Філіппом і О. Кратким (Австрія), І. Гіеном (Румунія), Ж. Доне (Франція) з питань співпраці; з професорами К. Фрішем (США), Е. Вольфрамом (Нідерланди), С. Сломковським (Польща) з питань участі в конференціях; з професорами С. Маїті (Індія), Б. Седлачком (Чехія) з питань видавничої діяльності та участі в конференціях і іншими. Тут представлені документи про роботу дійсним членом Академії творчості СРСР, щоденникові записи та виступ на зборах Відділення хімії НАН України.

В цьому розділі також розміщені документи про особисту участь Ю.С. Ліпатова в міжнародних, союзних, республіканських наукових конференціях, з'їздах і симпозіумах, їх програми, тези виступів на них Ю.С. Ліпатова та документи про його видавничу

діяльність (плани видань, договори тощо) і роботу з аспірантами.

В розділі «Листування» систематизовано листи Ю.С. Ліпатова в основному особистого плану. Це листи Ю.С. Ліпатова до заступника редактора журналу «Русский дом» А.В. Воронцова, протоієрея Свято-Макарієвської церкви Г.А. Затовського, професора фізико-хімічного інституту ім. Карпова (м. Москва) Ю.М. Малинського, директора державного Ермітажу (м. Ленінград) Б.Б. Піотровського, професора Інституту макромолекулярної хімії м. Фрайбург Д. Кантова, професора Дрезденського технічного університету Г. Камера, професора Інституту органічної хімії м. Майнц (ФРН) В. Керна, професора Софійського університету (Болгарія) Н. Пикерова, професора Технологічного інституту (Токіо) Т. Комото, професора Університету Лехай (США) Л. Сперлінга та багатьох інших.

У цьому ж розділі також представлено велику кількість листів Ю.С. Ліпатову від вітчизняних і зарубіжних авторів, зокрема від професора С.Я. Френкеля (м. Ленінград), від співробітників Інституту загальної і неорганічної хімії АН (Білорусія), доктора науково-видавничої компанії Елзевір (Нідерланди) Б. Хоека, керівника експериментальної групи полімерних композицій Академії наук НДР Д. Геде, професора Йотвоського університету (Угорщина) Е. Кісс, професора Університету Патрасу (Греція) С. Папетіса, доктора Манчестерського університету науки та технології (Великобританія) Р. Степто, професора Університету Лехай (США) Л. Сперлінга та багатьох інших, а також листи від приятелів, членів сім'ї Ліпатових – матері і внука, батька дружини тощо.

В розділі «Фотодокументи» розміщені фотопортрети вченого, фотознімки під час перебування на багатьох, наукових конференціях, симпозиумах і серед їх учасників, під час перебування в м. Вільнюс і Вільнюському університеті, в Великобританії після виступу з лекцією на засіданні Британської асоціації дослідження каучуку та пластмас, також у м. Варна (Болгарія), в Японії, на шахті ім. Абакумова.

Значна кількість фотодокументів присвячена спілкуванню Ю.С. Ліпатова з вітчизняними і зарубіжними вченими. Це фотознімки з академіком АН СРСР М.М. Емануелем, професорами США К. Фрішем і В. Цукрукром, професором В. Вейком (Великобританія),

а також групою вчених-хіміків Відділення хімії НАН України та ІХВС, з військовослужбовцями тощо.

В цьому розділі розміщені фотознімки Ю.С. Ліпатова на відпочинку в м. Ялта, Ташкент, під час відвідування музею «Ясна Поляна», на музичному концерті, де він акомпанував на фортепіано, а також фотознімки з членами своєї сім'ї.

Закінчується опис фонду «Матеріалами, зібраними Ю.С. Ліпатовим» серед них: наукові праці інших осіб, учених-хіміків, постанова Президії НАН України «Про затвердження нової редакції Положення про почесного директора НАН України, радника Президії НАН України, радника при дирекції НАН України». Тут представлено також статтю академіків НАН України В.В. Гончарука, Д.М. Гродзинського та Ю.І. Кундієва «Академическая наука жива (в преддверии общего собрания НАН Украины)» і коментарів до неї, а також статтю протоієрея Анатолія Затовського, голови Всеукраїнського православного товариства «Впровадження православних духовних цінностей в структуру державної освіти України». В кінці розділу розміщені ноти Р. Конінгсвелда «Полімерна музика» для двох фортепіано.

Крім вищеописаного фонду також особові документи Ю.С. Ліпатова зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління (фонд № 4710, 105 справ за 1939–1980 рр.; документи до архіву передано особисто Ю.С. Ліпатовим у 1978 р.)

У цілому фонд № 116 академіка Ю.С. Ліпатова має значну наукову цінність, містить ряд наукових і робочих матеріалів, низку біографічних документів, документів з діяльності та спілкування його з великою кількістю вітчизняних і зарубіжних учених, фотодокументів, які висвітлюють науковий, творчий шлях відомого талановитого вченого і організатора хімічної полімерної науки України, наукові розробки якого мають міжнародне значення і визнання.

канд. істор. наук, доцент, с.н.с. Закусило О.М.

редактор I категорії Гришко В.М.

Інститут архівознавства Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України

Адреса: м. Київ, вул. Володимирська, 62

тел. 288-14-31

Березень 2012